

Közgazdasági Szemle, LIII. évf., 2006. július–augusztus (722–727. o.)

Modern problémák – a liberalizmus válaszai

Konferencia a politikai gazdaságtanról
(Prága, 2006. április 21–23.)

A Prágai Közgazdaságtudományi Egyetem és a Liberális Intézet¹ immár második alkalommal rendezte meg a klasszikus liberalizmus és az abból kifejlődött szabad piac és osztrák közgazdasági tradícióban kutatók seregszemléjét. A *Prague Conference on Political Economy (PCPE)* elnevezésű rendezvény mind a résztvevők száma, mind tudományos színvonala alapján egy csapásra vezető konferenciává lépett elő az adott területen Európában, s ez döntő mértékben köszönhető az egyetem és az intézet kiváló nemzetközi kapcsolatainak is. A három nap alatt 12 szekcióban 48 előadás hangzott el, valamint a plenáris ülésen két emlékelőadás. A regisztrált résztvevők száma (123) viszont jóval meghaladta az előadókét, ami tükrözi az utóbbi években az osztrák közgazdaságtani alapállású kutatások iránti megnövekedett érdeklődést. Ez valószínűleg nagyrészt annak köszönhető, hogy az osztrák iskola egyre kevésbé „réved a múltba”, azaz a nagy elődök (Mises, Hayek és Rothbard) nézeteinek értelmezése helyett egyre inkább korunk legizgalmasabb kérdéseire koncentrálnak, és – ami nagyon fontos – azokra képes versenyképes válaszokat adni.² A prágai konferencia szekcióinak többsége modern közgazdasági problémákkal foglalkozott (monetáris politika és üzleti ciklusok; gazdasági fejlődés; környezetgazdaságtan és természeti erőforrások; jog, közgazdaságtan és intézmények; pénz és politika; konfliktus és társadalmi változás, adózás). Nem hiányoztak azonban sem a metodológiai és történeti témájú (metodológia és individualizmus; etika, erkölcs és praxeológia; elmélettörténet), sem az intézmények és a koordináció kérdéseivel foglalkozó (koordináció, vállalatok és piac; a nem piaci allokáció intézményei) témaköröket meg tárgyaló szekciók sem.

A konferencia emlékelőadásait az osztrák liberális közgazdászok nemzetközileg elismert szaktekintélyei tartották: Robert Higgs³ és Jesus Huerta de Soto.⁴ Előbbi Friedrich von Wieser,⁵ az osztrák iskola második generációjához tartozó közgazdász, Menger tanítványa emlékére meghirdetett előadást jegyezte. A másik emlékelőadás Wieser kortársa, a cseh Franz Cuhel⁶ emlékének szólt, aki prágai létére a mengeri hagyományokat

¹ A Liberális Intézet (Liberální Institut) 1990-ben alakult magán-kutatóintézet. Alapvető célja a klasszikus liberális nézetek továbbfejlesztése és elterjesztése. Csehországban jelentős mértékben hozzájárult a gazdasági szabadság és a liberális gazdaságpolitika térnyeréséhez. [Honlapján (www.libinst.cz) a következő olvasható: The Liberální Institut is a non-governmental, non-partisan, non-profit think tank for the development, dissemination and application of classical liberal ideas and programs based on the principles of classical liberalism.]

² Lásd például a Mercatus Center kutatásait. Honlap: www.mercatus.org.

³ Robert Higgs az Independent Institute kutatója és az Independent Review főszerkesztője. Számos könyv szerzője, a legismertebbek az *Against Leviathan* (Government Power and a Free Society, 2004) és a *Competition and Coercion* (Cambridge University Press, 1977).

⁴ Jesus Huerta de Soto a madridi Rey Juan Carlos Egyetem professzora. Legismertebb könyvei: *Other Path* (Basic Books, 1989) és *The Mystery of Capital* (Basic Books, 2000).

⁵ Wieser nevéhez fűződik az alternatív költségek fogalma.

⁶ Mises hasznosságelméletének megfogalmazásában erősen támaszkodott Cuhel nézeteire, miszerint a hasznosság szigorúan ordinális, és mindenfajta mérési kísérlet tévedés (Rothbard [1976]).

követte. Mivel Wieser is tevékenykedett egy rövid ideig Prágában, a szervezők nem titkolt célja az volt, hogy az osztrák és liberális közgazdasági hagyományok prágai gyökereihez kapcsolják a konferenciát.

A következőkben szubjektív ízelítőt nyújtok a konferencia előadásából, olyanokat válogatva, amelyek a modern közgazdasági kutatás homlokterében álló kutatási kérdésekre az osztrák közgazdasági iskolára alapozva adtak válaszokat.

Az állam növekedése

Robert Higgs előadásának alapállítása szerint a kormányzat súlya a 20. században szinte töretlenül nőtt. Elsőként a tényeket, majd az okokat ismertette az előadó. Ami a tényeket illeti, az első probléma mindjárt a kormányzat súlyának mérése. Higgs szerint a hagyományos mértékek – például a kormányzati kiadások aránya a GDP-hez képest vagy az állami foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottakon belül – nem feltétlenül tükrözik a kormányzat gazdasági súlyát. A leginkább rejtett elemet a szabályozásbeli változások jelentik: a 20. században a szabályozás folyamatosan kiterjedt, de ez nem mindig tükröződött a fenti mértékekben. Az Egyesült Államok esetében például 1750 és 1940 között a kormányzat alacsony súlya alig változott, valójában csak két háborús boom volt érezhető ebben a periódusban: az 1880-as és az 1920-as évek. 1940-től kezdve viszont a kormány súlya magasabb lett, és ráadásul nő. Ez a trend jellemzi az európai országokat is.

Higgs két alapvető okkal magyarázta e tendenciát. Egyrészt a válságok fontos szerepet játszanak, másrészt ideológiai alapjai is vannak a kormányzat növekvő súlyának. A válságok mindig alapot adnak a politikusoknak arra, hogy növeljék hatalmukat, ezen keresztül pedig az állam súlyát is. A politikusok ugyanis bizonyos autonómiával rendelkeznek, amit válság közepette fokozottabban képesek hatalmuk kiterjesztésére kihasználni azáltal például, hogy új intézményeket (kormányzati hivatalok, törvények, szabályozások) hoznak létre. A válságperiódus leküzdése után ezeket az intézményeket szinte lehetetlen lerombolni, azaz a kormányzat súlya akkor sem esik vissza a válság előtti szintre, ha már nem áll fent a növekedés indoka. Ez egyfajta spirálhatás, s Higgs szerint ez okozza a kormányzat súlyának folyamatos növekedését. Mindez azonban nem működne így, ha nem lenne ideológiailag is körülbástyázva. Az 1940-es évektől az emberek mentalitása megváltozott: szemben a korábbi kormányzattal szembeni magatartással, ma az emberek „hisznek” a kormányban, és sokféle problémájuk megoldását is a kormánytól várják.

Mindennek két fontos következménye van. Az egyik a politikusok magatartásával kapcsolatos: a politikusoknak az az érdekük, hogy eltűlozzák a válságot, sőt válságokat kreáljanak, és a válságoktól való félelmet propagálják. Másrészt, a kormányzat szerepének csökkentésében kulcskérdés a bizonytalanságtól való félelem „leépítése”, s e helyett az emberek meggyőzése az önkéntes magánszerveződések pozitív szerepéről és saját felelősségükről. Robert Higgs szerint tehát döntően nem gazdasági okokkal magyarázható a kormányzat súlyának második világháború utáni folyamatos növekedése.

Jog és közgazdaságtan

Enrico Colombatto⁷ professzor szervezte a Jog, közgazdaságtan és intézmények elnevezésű szekciót, amely különös érdeklődésre tartott számot. Ő maga tartotta a nyitó előadást A fejlődés és az átmenet evolúciós megközelítése címmel. Ebben azt mutatta meg, hogy az evolúciós pszichológia hogyan egészíti ki és gazdagítja a hagyományos jog és közgazdaságtan (*law and economics*) elemzését.

A hagyományos jog és közgazdaságtan azt vizsgálja, miként kell a tulajdonosi jogokat meghatározni annak érdekében, hogy valamely jól meghatározott cél (allokációs hatékonyság, legkisebb bűnözés, méltányos jövedelemelosztás) elérhető legyen. Ennek érdekében felülről lefelé irányuló gazdaságpolitikai akciókat ajánl, és minden akciót elfogad, amely csökkenti a piaci kudarcokat. A professzor legfőbb kritikája: e megközelítés maximalizáló magatartást tételez fel, ezzel szemben az evolúciós szemlélet képes tükrözni azt, hogy az egyének nemcsak költség-haszon elemzést végeznek, hanem ideológiai, érzelmi ösztönzőkkel is szembesülnek. Azt állítja, hogy a magatartási rutinok a pszichológiai mintákból következnek, amelyek pedig évszázados tapasztalatokból próba-szerencse folyamatokban fejlődnek ki. Szemben a hagyományos jog és közgazdaságtan nézőpontjával, ezek a minták nem kizárólag a tranzakciós költségektől függenek, hanem útfüggők.

Mivel az egymásnak megfelelő rutineljáráások társadalmi normákká, informális intézményekké szilárdulnak, formális szabályokra csak akkor van szükség, ha az informálisak félreérthetők vagy eltűnnek. Következésképpen a jogalkotásnak a spontán társadalmi interakciók által nyitva hagyott rések kitöltésére kell szorítkoznia. Másrészt akkor célszerű, ha a tökéletlen magatartás a lassú evolúció miatt nem képes a környezet gyorsabb változásához alkalmazkodni. Ugyanakkor, ahogy Colombatto hangsúlyozta, a formális szabályokat az informális szabályoknak kell formálniuk és diktálniuk. Így lesz a jogrendszer konzisztens a társadalom kulturális meghatározottságával.

Mindezek alapján különböztette meg Colombatto professzor a fejlett, fejletlen, átmeneti és az elnyomott országok típusait. Fejlett ország az, ahol az aktorok magatartása konzisztens a hozzájuk tartozó pszichológiai mintákkal. Itt a játékszabályokat széles körben elfogadják, és valójában a formális és informális szabályok nem különülnek el élesen. A fejlett országok a jóléti államokkal és az állami beavatkozással jellemezhetők, itt az „elégedetlenség” sokkal inkább a jövedelemelosztásra, mintsem a jövedelem szintjére irányul.

A fejletlen országokban a pszichológiai minták jól alkalmazkodtak a létező magatartási módokhoz. Ugyanakkor az egyének nem hajlandók új ösztönzőket bevezetni, és megváltoztatni a létező gyakorlatot, bár felismerik, hogy a termelési lehetőségek határán belül termelnek. Vagyis az úgynevezett szegénységi csapda a nem megfelelő magatartási mintákból ered: a magatartást megújító reformokat lehetetlen bevezetni ezekben az országokban. Elnyomott ország az, amelyben valamilyen exogén korlát által megszürt pszichológiai minták határozzák meg a szereplők magatartási mintáit. Ezekben az országokban az egyének szabadsága preferenciáik követésében sérül. Az átmeneti országokban a pszichológiai minták nem konzisztensek a környezettel, de az egyének egyetértenek a közös magatartási mintákkal.

A fenti megközelítésben Colombatto szerint az átmeneti országokra nézve a tanulságok a következők: téves a nemzetközi szervezetek azon feltételezése, hogy 1. a kapitalizmust „befogadóképes” terepen vezették be, és hogy 2. a szabadpiaci reformok a legtöbb egyén preferenciájával találkoztak. Ez magyarázza, hogy miért alakult ki oly sokféle eredmény ezekben az országokban.

⁷ Enrico Colombatto a Torinói Egyetem professzora, az International Centre for Economic Research (ICER) igazgatója.

Monetáris politika

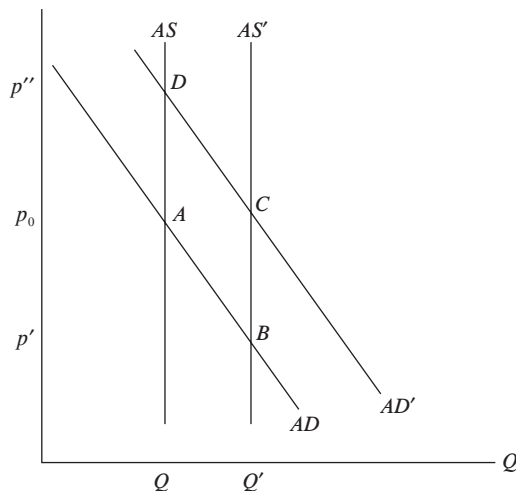
A pénz spontán kialakulásának mengeri (*Menger* [1976]) elmélete óta a monetáris politika hagyományosan nagy figyelmet kapott az osztrák közgazdaságtanban. Antony P. Mueller⁸ előadása Monetáris politika a hayeki kínálatoldali modellben címmel a standard makroökonomiai modellt a Hayek–Garrison-féle üzletciklus-moddellel kombinálta. Célja annak bemutatása volt, hogy a modern központi bank hogyan képes a monetáris politikával ciklusokat indukálni.

Mueller hangsúlyozta, hogy a központi bank beavatkozása nélkül a technológiai fejlődésnek köszönhető termelékenységnövekedés csökkentené a költségeket, s ez együtt az olcsó munkaerő nagyobb kínálatával deflációhoz vezetne. Ez a természetes pálya növelné a profitot és a vásárlóerőt, s ezen keresztül nőne a gazdaság. Az árszínvonal stabilitásának megőrzése miatti központi banki beavatkozás azonban a fenti termelékenység vezette növekedést adósság vezette növekedéssé alakítja át, amely a későbbiekben a visszaesés alapjait teremti meg.

A magyarázat kiindulópontja *Hayek* [1995] cikluselmélete. A központi bank azáltal, hogy megnöveli a pénzmennyiséget, a kamatlábat a természetes kamatlábszint alá csökkenti, s ez hitelexpanzióhoz és „rossz” beruházásokhoz (*malinvestment*) vezet, elindítva a fellendülést. Az aggregált keresletet és kínálatot ábrázoló rendszerben a központi bank politikájának hiányában a gazdaság az *A–B–C* utat járja be a technológia fejlődés hatására (*1. ábra*). Az eltolódó *AS* miatt az árszínvonal először csökken (*B*), de ez nem jelent recessziót, mert a kibocsátás nőtt (*Q'*). A magára hagyott gazdaság a beruházások és a fogyasztás növekedése folytán *C*-be kerül, és az árszínvonal nem változik.

A központi bank monetáris expanziója a mesterségesen alacsony kamatlábon és versenyhelyezeten keresztül a vállalatokat beruházásra „kényszeríti”, ami *A–C* elmozdulást jelent az *1. ábrán*. Antony Mueller azt hangsúlyozta, hogy a termelékenységnövekedésnek köszönhetően a természetestől alacsonyabb kamatláb nem okoz inflációt, miközben az adósság nő. Ha viszont a monetáris expanzió nem párosul termelékenységnövekedéssel,

1. ábra
Aggregált kereslet és kínálat

⁸ Antony P. Mueller a Caxias Do Sul Egyetem (Brazília) professzora és a Mises Institute (USA) kutatója.

infláció jön létre. A ciklus felső fordulópontján a termelékenységi nyereség lassan elfogy, és a likviditás inflációba fordul. Ezen a ponton a monetáris politika elveszti ellenőrzését a folyamatok felett, és monetáris eszközöket nem lehet az inflációs folyamatban adekvátan kalibrálni.

Létezik-e igazságos adó?

Az adózás témájával foglalkozó szekciónak a Liberális Intézet adott otthont, s valójában a szekció az IREF⁹ által hirdetett magas pénzdíjjal járó esszéverseny díjazottjainak adott lehetőséget prezentációra. Az első két helyezett előadása előtt Enrico Colombatto professzor tartott rendkívül izgalmas bevezetőt, amelyben az igazságos adózás közgazdasági problémakörét vázolta fel.

Pierre Bessard¹⁰ esszéje Az adózástól az igazságosságig címet viselte. Előadásának végső konklúziója szerint annak az adórendszernek, amely az igazságosság fogalmán alapul, minimalizálnia kell az adóterhet azáltal, hogy visszafogja az állami szerepeket, és ösztönzi az egyéni kezdeményezést és piaci folyamatokat. Ehhez a következtetéshez az adózásnak a főáramtól eltérő közgazdasági felfogása vezette az előadót. A főáramú közgazdaságtan a különböző adókat hatékonysági szempontból veti össze, s állapítja meg, hogy egyedül az egyösszegű adó nem jár hatékonysági veszteséggel, de egyébként létezik az optimális adó koncepciója. Ezek a nézetek már a tankönyvekbe is bekerültek (például *Stiglitz* [2004]).

Ettől különbözik a liberális álláspont. A „társadalmi igazságosság” vagy a „szolidaritás”, amelyekre a kormányok hivatkozni szoktak, kizárólag az újraelosztó állam melletti kifogások, ezek mögött az elveknek semmilyen koherens rendszere nem áll. Az adózással az állam valójában a magántulajdon szentségét sérti meg, ahogy Bressard hangsúlyozta. Lehet-e ez igazságos?

A kérdés megválaszolásához Bessard szerint abból kell kiindulni, hogy a magántulajdon erkölcsileg elfogadott, hiszen az a javak értékének eredetéhez nyúlik vissza: a gazdaságot egyéni erőfeszítés hozza létre. Az egyénnek erkölcsi alapja van arra, hogy ezt a létrehozott értéket magának követelje, hiszen az ő döntése és erőfeszítése nyomán jött létre. Következésképpen a magántulajdon „elvétele” szükségszerűen egyfajta erőszakot jelent. Ebben a megközelítésben, mivel a tulajdon elleni egyéni erőszak nem elfogadható, az emberek az államot használják mások tulajdonának megszerzésére. Az állam tehát az adózással legitimálja a magántulajdon megsértését.

Az előadó megvizsgálta, hogy a különféle adók (progresszív, arányos, regresszív) morális tekintetben különböznek-e egymástól. A liberális álláspont szerint – egyetértve a főáramú nézetekkel, miszerint ezek hatékonyságvesztést okoznak – ezek mindegyike valójában önkényes alapon adóztat. A progresszív adózás megsérti a törvény előtti egyenlőség elvét amellet, hogy végső soron a szegényeket is sújtja: kevesebb munkalehetőség jön létre a számukra. Az arányos adózás némi haladást jelent az előzővel szemben, de ez is diszkriminál a jövedelem szerint: ha az adó az állami szolgáltatásokért fizetett díj, akkor semmi sem indokolja, hogy a jövedelemtől függjön. E ponton világossá válik, hogy az adózásról csak úgy lehet gondolkozni, ha az állam szerepét is végiggondoljuk. Ha az államot, ahogy Bessard kiemelte, szolgáltatások nyújtójaként fogjuk fel, akkor

⁹ Institut de Recherche Economique et Fiscale (Aix-en-Provence, Franciaország). Honlapja: <http://www.irefeurope.org/>.

¹⁰ Pierre Bessard az Institut Constant de Rebecque (<http://www.institutconstant.ch>) munkatársa. Az intézet, többek között, fiatal kutatók liberális tradícióban folytatott munkáit támogatja.

sem a progresszív, sem az arányos, sem a degresszív adó nem igazságos, hiszen miért éppen a jövedelem határozná meg az egyén államtól húzott előnyeit, s nem például a hajszín. Ezek mind önkényes kritériumok.

Az egyetlen adó, amely a törvény előtti egyenlőség és az „egy ember–egy szavazat” elvének megfelel, az egyösszegű adó. Ezenkívül ez az egyetlen transzparens adó is, amely a kormányok közötti versenyt is szolgálná. Konkurencia hiányában a kormányok ugyanis mindig túl magas árat kérnek szolgáltatásaikért.

Ezek után nyilván felmerül a kérdés, hogy miért támogatják az emberek minden feltétel nélkül a progresszív adót. A kérdés, azt hiszem, visszavezet Robert Higgs előadásához: miért várják az emberek az államtól problémáik megoldását, keresletet támasztva ezzel számos állami intézmény iránt. Higgsnek valószínűleg igaza van: az ideológia számít.

Hivatkozások

- HAYEK, F. A. [1995]: A ciklikus ingadozások alapvető oka. Megjelent: Hayek, F. A.: Piac és szabadság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 9–30. o.
- MENGER, C. [1976]: Principles of Economics. New York University Press, New York.
- ROTHBARD, M. N. [1976]: The Austrian Theory of Money. Megjelent: *Dolan, E. G.* (szerk.): The Foundations of Modern Austrian Economics. Sheed and Ward, Inc., Kansas City.
- STIGLITZ, J. E. [2004]: A kormányzati szektor gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Kerszöv, Budapest.

Kapás Judit